

Planowanie i kontrola wydatków, czyli o sile zarządzania własnymi pieniędzmi

Wyjaśniamy

Temat zarządzania własnymi pieniędzmi należy rozpocząć od wyjaśnienia trzech pojęć – budżetu domowego oraz wydatków i dochodów gospodarstwa domowego. Budżet domowy jest to zestawienie dochodów i wydatków gospodarstwa domowego w danym okresie (najczęściej jednego miesiąca). Do wydatków domowych zalicza się wszystkie koszty, które ponosi gospodarstwo domowe. Można je podzielić na kilka kategorii, m.in.: czynsz i opłaty, żywność, wydatki na zdrowie, odzież i obuwie czy transport. Dochodami gospodarstwa domowego są wszystkie przyprływy pieniężne – np. wynagrodzenie za pracę, emerytura czy alimenty. Warto robić własne zestawienia dochodów i wydatków, by regularnie sprawdzać, na co przeznaczamy pieniądze, którymi dysponujemy. W ten sposób możemy się nauczyć kontrolować ograniczony zasób, którym jest dochód

Ograniczoność własnych środków

Planowanie wydatków jest ściśle związane z podejmowaniem decyzji o przeznaczeniu dostępnych zasobów. Zasobami w tym przypadku są posiadane przez człowieka pieniądze, a decyzje dotyczą tego, na co te pieniądze wydamy. Konieczność wyboru wiąże się z tym, że budżet, którym dysponujemy, nie pozwala nam na kupienie wszystkiego.

Decyzje dotyczące wydatków podejmujemy, biorąc pod uwagę przede wszystkim swój dochód, poziom cen oraz własne potrzeby. Dochód jest ograniczeniem – wartość zakupów (dokonanych np. w ciągu miesiąca) nie może przewyższać osiągniętego w tym samym czasie dochodu.

Określenie „wartość zakupów” nie jest tu użyte przypadkowo – nie mówimy bowiem o ilości nabytych dóbr, ale o ich wartości, ponieważ ilość nabytych dóbr zależy od ich ceny. Cena natomiast nie jest stała w czasie (zmienia się, gdy mamy do czynienia np. z inflacją). Z kolei potrzeby, które ludzie zaspokajają dzięki wydatkom, można podzielić na konieczne – związane z przeżyciem, czyli wydatki np. na żywność, ubrania, mieszkanie czy leki, oraz te, których zaspokojenie nie decyduje o przetrwaniu, np. związane z rozrywką, kulturą czy edukacją. Wydatki na zaspokojenie potrzeb z pierwszej kategorii trudniej ograniczyć, ponieważ są konieczne. Z kolei wydatki na zaspokojenie potrzeb z drugiej grupy można ograniczyć, a z niektórych da się zupełnie zrezygnować. Rezygnowanie z pewnych wydatków nie musi być powodowane wyłącznie ograniczonym dochodem. Może się również wiązać z chęcią oszczędzania jego części.

Struktura wydatków (a więc procentowy udział wydatków z każdej kategorii w wydatkach ogółem) różni się w zależności od gospodarstwa domowego, jednak można zauważyć pewną prawidłowość. Najczęściej na pierwszym miejscu znajdują się wydatki na żywność, co oznacza, że to one mają największy udział w wydatkach ogółem. Warto odwołać się tutaj również do innej za-

Zadanie dla uczniów

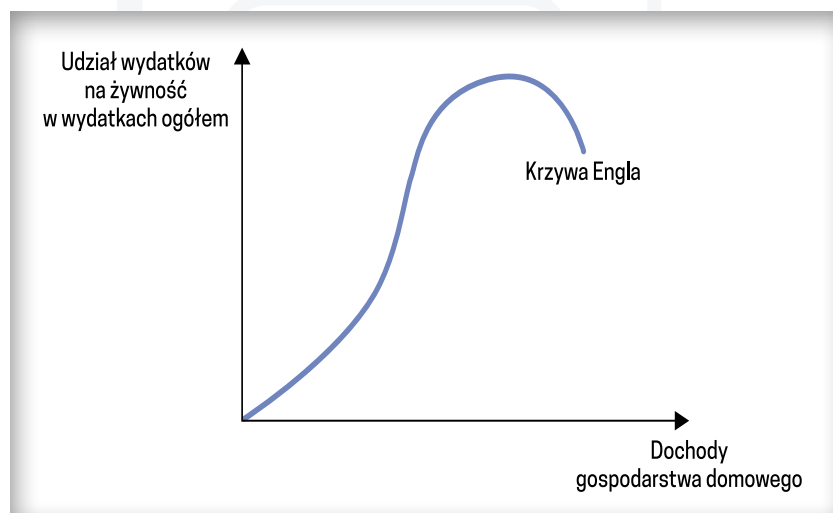
Podyskutujcie na temat sposobów na zmniejszenie wydatków i zwiększenie dochodów.

Z historii ekonomii

Ernst Engel (1821–1896) był pruskim statystykiem i ekonomistą, badającym organizację zawodową robotników, budżety robotniczych rodzin oraz ich wydatki. W 1857 r. opublikował pracę *Die Productions- und Consumptionsverhältnisse des Königreichs Sachsen*, w której na podstawie wydatków i dochodów rodzin belgijskich opisał zależność między dochodem a wydatkami konsumpcyjnymi, nazywaną dziś prawem Engla. Był również jednym z założycieli Międzynarodowego Kongresu Statystycznego.

leżności – prawa Engla. Mówi ono, że w miarę wzrostu dochodu maleje procentowy udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem. Dlaczego tak się dzieje? Gdy dochód wzrasta, na początku rosną również wydatki na żywność. Dalszy wzrost dochodu powoduje jednak coraz wolniejszy wzrost wydatków na żywność, co sprawia, że udział tych wydatków we wszystkich wydatkach gospodarstwa domowego zaczyna maleć. Obrazuje to krzywa Engla (wykres 1). Możemy sobie wyobrazić, że początkowo wzrost dochodu wywołuje chęć kupowania droższych produktów spożywczych („z górnej półki”). Dalszy wzrost dochodu nie spowoduje jednak zmiany naszych preferencji, ponieważ droższą żywność zaczęliśmy kupować już wcześniej. Może powodować jedynie kupowanie większej ilości dóbr spożywczych, jednak gospodarstwo domowe nie będzie jej zwiększać w nieskończoność, gdyż wiąże się to z marnowaniem żywności, czasu i wysiłku. Zakładając, że gospodarstwo domowe jest racjonalne (tzn. podejmuje decyzje oparte na logicznym rozumowaniu), będzie kupowało tyle produktów, ile potrzebuje, lub nieznacznie więcej. Dlatego początkowo wydatki na żywność rosną wraz ze zwiększaniem się dochodu, ale dalszy wzrost dochodu powoduje, że wydatki te rosną wolniej. Jednocześnie gospodarstwo domowe może zwiększać wydatki w innych grupach – na rekreację, kulturę, turystykę czy wyposażenie mieszkania.

Wykres 1. Krzywa Engla

Wydatki ponoszone przez gospodarstwa domowe są różne w zależności m.in. od grup wiekowych, do których należą członkowie danego gospodarstwa. Inne wydatki ponoszą rodzice noworodka, inne osoby, które są jeszcze bezdzietne i studiują lub rozpoczynają karierę zawodową. Jeszcze inne są wydatki nastolatka, który się uczy, a jego jedynym źródłem dochodu jest kieszonkowe od rodziców. Każda z tych osób ma jednak wpływ na to, ile wydaje i jaki jest rozkład

jej wydatków (tj. na co przeznaczają swoje pieniądze). Najważniejsze jest to, by świadomie wydawać posiadane pieniądze. Racjonalne dysponowanie pieniędzmi to kluczowa umiejętność, która prowadzi np. do bardziej przemyślanych zakupów.

Podejmowanie decyzji o wydatkach najłatwiej przedstawić na przykładzie, w którym mamy do wyboru dwie możliwości. Załóżmy, że uczeń otrzymuje miesięcznie 80 zł kieszonkowego. Dla uproszczenia przyjmijmy, że nie ma innych wydatków oprócz kosztów wyjścia ze znajomymi do kina oraz kosztów

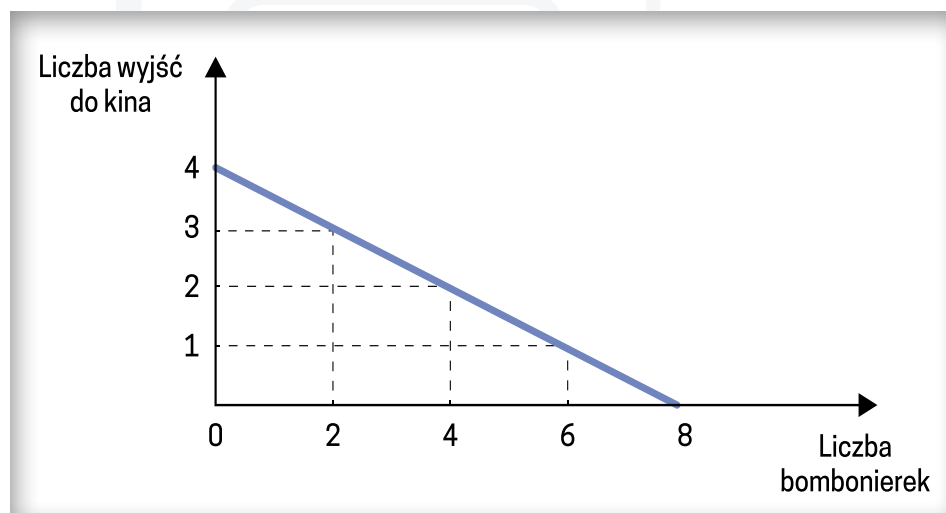
kupienia bombonierki dla sympatii. Jednorazowe wyjście do kina to koszt 20 zł, a bombonierka – 10 zł. **Tabela 1** przedstawia wszystkie możliwe decyzje, które mogą zostać podjęte na podstawie dostępnych informacji – o dochodzie i cenie dwóch dóbr – przy założeniu, że cały dochód zostanie wydany.

Tabela 1. Alternatywy przy określonym ograniczeniu budżetu

Liczba wyjść do kina	Koszt wyjść	Liczba bombonierek	Koszt bombonierek
0	0	8	80
1	20	6	60
2	40	4	40
3	60	2	20
4	80	0	0

Widzimy, że każde dodatkowe wyjście do kina wymaga zrezygnowania z dwóch bombonierek. Żeby zmieścić się w budżecie, możemy np. wyjść do kina trzy razy i kupić dwie bombonierki. Informacje zawarte w **tabeli 1** można również przedstawić w formie wykresu. Widoczna na nim linia obrazuje, na ile wyjść do kina i na ile bombonierek możemy sobie pozwolić, mając dany budżet. Jest to linia ograniczenia budżetowego (**wykres 2**).

Wykres 2. Ograniczenie budżetowe

Czasem jednak nie rezygnujemy z jednych wydatków na rzecz innych, ale musimy zupełnie zrezygnować z tego, co chcielibyśmy mieć, lub odłożyć dany zakup w czasie. W racjonalnym zarządzaniu własnymi pieniędzmi nie chodzi o zmniejszanie przyjemności z zakupów ani odmawianie sobie tej przyjemności, ale o refleksję nad

tym, czy wszystkie kupowane rzeczy są nam faktycznie potrzebne. Zdarza się, że idziemy kupić jedną rzecz, a wracamy z wieloma produktami, których zakupu nie planowaliśmy. Sklepy dbają o dobrą reklamę swojej oferty, a ludzie nierzadko podejmują decyzje pod wpływem impulsu. Takie nieprzemysłane zakupy bardzo często okazują się nietrafione, a wydane pieniądze – zmarnowane. Bywa, że dopiero po powrocie ze sklepu udaje się ocenić zakupy i stwierdzić, że pieniądze wydane na zachcianki można było przeznaczyć na coś bardziej użytecznego.

Jak unikać takich sytuacji? Po pierwsze musimy się zastanowić, jak dotychczas wyglądały nasze wydatki. To pierwszy krok, żeby uświadomić sobie, jak często podejmujemy nietrafione decyzje dotyczące zakupów.

Wskazówka dla uczniów

Na analizę wydatków i obliczanie udziału poszczególnych kategorii wydatkowych w wydatkach ogółem można wykorzystać np. lekcję matematyki.

Sprawdźcie, czym będą różniły się Wasze listy wydatków. Spróbujcie (podobnie jak GUS dla wszystkich gospodarstw domowych) zrobić zestawienie dla całej klasy.

Na początek najlepiej zrobić zestawienie wydatków z konkretnego okresu, np. tygodnia, przypisując je do określonych grup (kategorii wydatkowych). Tymi grupami mogą być np.: żywność, kultura, turystyka, odzież i obuwie, zdrowie i kosmetyki czy transport. Podobne zestawienie dla gospodarstw domowych tworzy Główny Urząd Statystyczny. Dane pochodzące z GUS-u pokazują, jaki udział we wszystkich wydatkach gospodarstwa domowego mają wydatki z danych grup. My również możemy po zrobieniu listy wydatków podliczyć, ile przeznaczaliśmy na towary i usługi z wypisanych grup, oraz zoba-

czyć, ile wynoszą nasze tygodniowe wydatki. Następnie możemy sprawdzić, jaki udział w tygodniowych wydatkach mają wydatki na dobra z poszczególnych grup.

Lista wydatków bardzo dużo mówi o sposobie wydawania przez nas pieniędzy. Analizując ją, możemy np. ocenić, które z wydatków były niepotrzebne – to znaczy, jak często ulegamy emocjom i pochopnie kupujemy rzeczy, które nam się nie przydadzą. Możemy również sprawdzić, na co najczęściej wydajemy pieniądze, i zdecydować, czy chcemy coś zmienić w strukturze naszych wydatków.

Budżet domowy

Refleksja na temat ponoszonych wydatków to za mało, by odpowiednio zarządzać swoimi pieniędzmi. Dlatego najlepiej skupić się na całym budżecie – czyli zestawieniu dochodów i wydatków. Dochodem będą środki, którymi dysponujemy – jest to również nasze ograniczenie. Gdy zestawimy dochody z pewnego okresu i wydatki w tym samym okresie, możemy sprawdzić, czy suma naszych wydatków jest równa sumie dochodów. Jeżeli te wartości są równe, wtedy budżet jest zrównoważony. Jeżeli wydatki przekraczają dochody, mamy do czynienia z deficytem. Gdy sytuacja jest odwrotna – mamy nadwyżkę, którą możemy przeznaczyć na oszczędności lub zwiększone wydatki w następnym okresie.

Ocena poniesionych wydatków mówi o tym, na co przeznaczamy pieniądze, ale następuje wówczas, kiedy zostały już wydane. Dlatego bardzo istotne jest planowanie wydatków, które pozwala na ograniczenie nieprzemysłanych zakupów. W budżecie domowym możemy uwzględnić wydatki, które chcemy ponieść zarówno w krótkim, jak i w długim okresie. Żeby nauczyć się zarządzać swoim budżetem, możemy rozpocząć od zaplanowania, ile pieniędzy chcemy przeznaczać na wydatki w ciągu najbliższego tygodnia (a więc w krótkim okresie). Naszym ograniczeniem muszą być środki, którymi dysponujemy. Jeżeli w przypadku ucznia jest to np. kieszonkowe w wysokości 80 zł miesięcznie, to w ciągu tygodnia nie powinien on wydać więcej niż 20 zł.

W planowaniu możemy również uwzględnić wydatki długoterminowe. Jeśli dobrze zaplanujemy zakup bardzo drogiej rzeczy, możemy uniknąć przekroczenia budżetu. Przygotowanie się do wydania większej kwoty może się

Sposoby na przestrzeganie planu wydatków, np.:

1. Chodzenie na zakupy wyłącznie wtedy, gdy mamy konkretne rzeczy do kupienia.
2. Trzymanie się wcześniej przygotowanej listy zakupów.
3. Przemyślane zakupy zamiast kupowania natychmiast tego, co nam się podoba. Przyjęcie zasady, że drogich rzeczy nigdy nie kupujemy bez namysłu.

wiązać z wcześniejszym ograniczeniem wydatków. Na koniec musimy zweryfikować, czy poniesione wydatki są zgodne z tym, co zaplanowaliśmy. Początkowo mogą występować znaczne odchylenia, np. ze względu na trudności z podejmowaniem właściwych wyborów czy konieczność zmiany nawyków (z nawyku impulsywnego kupowania na nawyk planowania wydatków). Z czasem planowanie i kontrolowanie wydatków staje się prostsze i bardziej automatyczne.

Dlaczego planowanie i kontrolowanie wydatków jest ważne?

Wyobraźmy sobie, jak zmieni się sytuacja, kiedy zamiast comiesięcznego kieszonkowego młody człowiek zacznie otrzymywać wynagrodzenie za pracę. Wówczas do jego portfela trafia kwota netto (czyli po odjęciu od niej podatku i składek na obowiązkowe ubezpieczenia), która stanowi jego dochód. Wzrost dochodu – pensja zamiast kieszonkowego – zwiększa możliwości wydatkowe. Usamodzielnienie się powoduje jednak zmianę struktury ponoszonych wydatków – trzeba w pierwszej kolejności przeznaczyć środki na czynsz i inne opłaty, żywność czy transport. Wcześniej te wydatki z reguły ponosili rodzice.

Niekontrolowanie wydatków i nieracjonalne gospodarowanie pieniędzmi może doprowadzić do powstania deficytu. Brak pieniędzy na pokrycie koniecznych wydatków może zaś skłaniać do zaciągnięcia pożyczki w firmach, które oferują pieniądze szybko i łatwo (tzw. chwilówki). Konsekwencją może być zadłużenie przekraczające możliwości spłaty, a od tego już tylko krok do spirali zadłużenia.

Na pierwszy rzut oka może się wydawać, że spisywanie wydatków jest mozolne i czasochłonne. Pozwala jednak na refleksję nad celowością poszczególnych zakupów.

Znacznie łatwiej jest planować i kontrolować wydatki w sytuacji, gdy jest ich mniej. Dlatego lepiej nauczyć się zarządzać własnym budżetem jak najwcześniej, jeszcze w wieku szkolnym. Wtedy po rozpoczęciu samodzielnego życia mamy już cenny nawyk tworzenia budżetu domowego, a poszerzając zakres wydatków, wchodzimy na nowy poziom ich planowania, zamiast zaczynać naukę od zera.

Zadanie dla uczniów

Jakimi argumentami dotyczącymi korzyści z przygotowania budżetu domowego przekonalibyście osobę, która twierdzi, że od spisywania wydatków pieniędzy nie przybędzie.

Zadania dla uczniów

1. Dyskusja w rodzinie

Dowiedz jak najwięcej się o wydatkach swojego gospodarstwa domowego. Porozmawiaj z rodzicami na ten temat. Na co wydajecie najwięcej, które wydatki można najłatwiej ograniczyć?

2. Dyskusja w klasie

Na podstawie sporządzonych spisów domowych wydatków (oraz analizy ich struktury) zaproponujcie, które z wydatków moglibyście ograniczyć i w jaki sposób.

3. Dyskusja w grupie

Wyobraźcie sobie, że otrzymujecie wynagrodzenie w wysokości 3000 zł netto i wynajmujecie mieszkanie w dużym mieście. Waszym zadaniem jest skonstruowanie planu wydatków na najbliższy miesiąc, zakładając, że utrzymanie mieszkania (czynsz wraz z opłatami) wynosi 1000 zł.